

Wouter Pols

Michael Winkler, *Kritik der Pädagogik. Der Sinn der Erziehung*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2006. ISBN: 978-3-17-017891-5, blz. 306, € 27,00.

Sinds de pedagogiek zich getransformeerd heeft tot pedagogische wetenschappen, zijn er steeds meer pedagogische specialismen ontstaan. Het gevolg is een waar pedagogisch 'patch work'. Pedagogiek bedrijven in haar volle omvang, wordt daarmee een haast onmogelijke onderneming. Het is bijna onmogelijk om al die verschillende perspectieven, opvattingen en de daaruit voortvloeiende onderzoeksgegevens in een samenhangend verband bijeen te brengen. Het gevolg is dat een brede pedagogische theorie waarin niet alleen neurologische, psychologische en sociologische perspectieven bijeenkomen nauwelijks meer gepresenteerd wordt. Dat is niet alleen in ons land maar ook in de ons omliggende landen het geval. Ook daar treft men bijna geen pedagogische generalisten meer aan.

Michael Winkler is nog zo'n pedagogisch generalist. In zijn laatste boek *Kritik der Pädagogik. Der Sinn der Erziehung* presenteert hij een pedagogiek in haar volle omvang. Winkler vertrekt vanuit een aantal klassieke pedagogische vragen en standpunten. Van daaruit bouwt hij zijn theorie op, waarin hij tal van neurologische, psychologische en sociologische (onderzoeks)gegevens verwerkt. Het boek bestaat uit vier delen. In het eerste deel bespreekt hij de vorm van de pedagogiek, de aard van de theorie zagezegd; in het volgende de voorwaarden waaronder de opvoeding zou moeten plaatsvinden; daarna de pedagogische praktijk; en ten slotte het belang van de zogenaamde derde factor: de culturele taak waar opvoeding en onderwijs voor staan.

Net als in ons land zijn in Duitsland pedagogische kwesties dagelijkse mediakost. Opvoeding en onderwijs staan voortdurend ter discussie. Het kan niet alleen beter; maar het moet ook beter. Winkler constateert dat in de postmoderne samenleving tradities aan belang hebben ingeboet. Het gaat om innovatie, om permanente vernieuwing. Daarbij worden de mogelijkheden van opvoeding en onderwijs vaak overschat. Men verwacht van de pedagogische theorie te veel.

Maar, zo stelt Winkler, men verwacht er ook te weinig van. Wat verstaat Winkler nu onder een pedagogische theorie? Een pedagogische theorie is voor hem een discursieve aangelegenheid: zonder theorie weet men niet wat men doet. Pedagogische begrippen zijn in zekere zin ficties; het zijn ficties, omdat ze geen zekerheid geven. Zij bieden interpretatiemogelijkheden en daarnaast zicht op samenhang. Een pedagogische theorie schrijft daarom ook niet voor; ze is niet normatief. Wel biedt ze de mogelijkheid om informatie en bepaalde kennisbestanden op hun pedagogische relevantie te beoordelen. Daarmee opteert Winkler voor een pedagogische theorie die in de strikte zin van het woord niet wetenschappelijk is. Pedagogiek vraagt om een narratieve logica, een logica die niet zo zeer wetten en regels maar betekenissen genereert, geen natuur-, maar geesteswetenschap dus.

In het tweede deel bespreekt Winkler de antropologische en sociale voorwaarden die opvoeding en onderwijs bepalen. Opvoeding is een antropologisch gegeven. De menselijke natuur vraagt om opvoeding: zonder opvoeding geen ontwikkeling en leren. Het moderne hersenonderzoek heeft die pedagogisch-antropologische stelling bevestigd. Sterker nog, dat heeft laten zien dat 'Bildsamkeit' en de daarmee verbonden neurologische structuren zich tijdens de vroege opvoeding ontwikkelen. Alleen binnen een opvoedingsrelatie kan een kind het vermogen om te leren ontwikkelen.

Natuur en geest werken via de opvoedingsrelatie op elkaar in. Juist daardoor kan het opgroeiende kind zich de cultuur gaan toe-eigenen en zich (verder) ontwikkelen. Daarbij treedt de opvoeder als bemiddelaar op. Hij staat tussen het kind en de cultuur in; hij transformeert de cultuur zo dat deze via de relatie met hem kan worden toegeëigend. Die (getransformeerde) cultuur noemt Winkler: de derde factor.

Voor Winkler is alle pedagogiek triadische pedagogiek. Binnen opvoeding en onderwijs zijn er altijd drie in het spel: het kind, de volwassene en de cultuur. Daarbij is niet alleen de volwassene actief maar ook het kind. Opvoeding is een reactie op de (onbepaalde) natuur van het kind; die reactie bepaalt zijn ontwikkeling, of beter: daagt het kind uit zich te ontwikkelen. Maar het is ook een reactie op de sterfelijkheid van de mens, want juist via de opvoeding kan de cultuur worden doorgegeven en worden voortgezet.

In het derde deel gaat Winkler nader in op de praktijk van de opvoeding. Opvoeding en onderwijs vinden altijd in een institutionele context plaats. Die werkt vormend: niet alleen regels maar ook omgangsvormen worden stilzwijgend overgenomen. Maar dat alles is nog geen opvoeding, wel voor-opvoeding. Van opvoeding is er sprake als opvoeders en kinderen een relatie met elkaar aangaan en ten overstaan van elkaar (doelgericht) gaan handelen. Dat kan alleen als zij elkaar wederzijds erkennen en vertrouwen.

Pas als dat het geval is, kunnen opvoeders, respectievelijk leraren zaken die zij pedagogisch van belang vinden aan kinderen laten zien. Dan treden ze als bemiddelaars op, en kunnen zij de wereld, respectievelijk de cultuur zo aan kinderen (re-) presenteren dat deze die zich eigen kunnen maken en zich met behulp ervan kunnen ontwikkelen. Dat toe-eigeningsproces brengt onzekerheid met zich mee. Vandaar de noodzaak van een vertrouwensrelatie. Winkler wijst op het belang van een pedagogisch gepreformeerd veld daarbij: de voor-opvoeding. Die is niet-intentioneel. Zij vormt de basis van de opvoeding. Aandacht en zorg zijn hier essentieel, evenals continuïteit.

Winkler hamert er steeds weer op dat het in de opvoeding om 'cultuur toe-eigening' gaat. De opvoeder heeft de taak ervoor te zorgen dat het kind zich de cultuur kan toe-eigenen; niet alleen om zich met behulp ervan te ontwikkelen, maar ook om die cultuur – uiteindelijk op zijn eigen manier – voort te zetten. Elke opvoeder heeft een dubbele verantwoordelijkheid: hij is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het kind, maar ook voor het (voortbestaan) van de cultuur, of in andere woorden: van de wereld.

Het laatste deel ten slotte gaat over opvoeding en onderwijs in de huidige postmoderne maatschappij. Voor de analyse daarvan leunt Winkler sterk op het werk van sociologen als Zygmunt Bauman en Ulrich Beck. Zij constateren dat de huidige maatschappij aan objectiviteit verliest. Tradities vallen weg, vanzelfsprekendheden verdwijnen. Daarmee verdwijnt continuïteit; die continuïteit verschaft nu juist houvast en oriëntatie. Wat overblijft, zijn contingente belevingen, of beter: beelden van wat men beleefde (of zou kunnen beleven). Zo'n maatschappij is een 'risicomaatschappij'. Winkler merkt op dat de huidige (postmoderne) maatschappij een nieuwe vorm van subjectiviteit teweegbrengt. Geen subjectiviteit die ontstaat door zich de culturele traditie toe te eigenen, deze te verwerken en zich ten opzichte ervan te verhouden, maar een vorm van instant subjectiviteit. Een subjectiviteit die door beelden wordt opgeroepen en die afhankelijk daarvan steeds weer verandert.

Om die eerste vorm van subjectiviteit is het pedagogen altijd te doen geweest. Daarvoor is continuïteit nodig; continuïteit in zorg en aandacht, en continuïteit in dat wat men wil doorgegeven (cultuur). Maar daarvoor zijn ook stabiele relaties nodig waarin de oudere generatie de jongere erkent, vertrouwen geeft en cultuur (re-)presenteert. Bovendien is er openheid nodig; binnen de opvoeding mogen kinderen en jongeren mislukken en opnieuw beginnen, maar ook openheid omdat jongeren uiteindelijk de wereld op hun eigen wijze moeten kunnen voortzetten. Juist die continuïteit en stabiliteit zijn vandaag de dag niet meer zo vanzelfsprekend; ze zijn kwetsbaar geworden.

Winklers stelling is dat de postmoderne maatschappij opvoeding en onderwijs tegenwerkt. De terugtrekkende overheid garandeert steeds minder een veilige zone waarin kinderen en jongeren in staat gesteld worden de culturele traditie toe te eigenen. Markt, 'outputfinanciering' en management zijn de 'sturing' gaan overnemen. Ook het gezin als pedagogisch gepreformeerd veld is verzwakt. Daarvoor in de plaats komen tal van nieuwe pedagogische instituties die gezinsfuncties proberen over te nemen, maar ondertussen op hun 'output' worden afgerekend.

De pedagogische wetenschappen of beter: de (sociale en gedrags)wetenschappen die zich met opvoeding en onderwijs bezighouden maken deel uit van dit postmoderne complex. Ze vormen met elkaar een pedagogisch 'patch work'. Ze dragen – steeds weer vanuit een ander perspectief – oplossingen voor problemen aan waarvan ze de reikwijdte echter nauwelijks overzien. De oplossingen zijn uit de aard van het perspectief eenzijdig. Daarmee vergroten ze maar al te vaak het probleem.

Met zijn *Kritik der Pädagogik* geeft Winkler niet alleen een kritiek op de huidige wetenschappen die zich met opvoeding en onderwijs bezighouden. Zijn boek is ook een pedagogische kritiek op de maatschappij. Daarmee staat hij in de traditie van geesteswetenschappelijke pedagogiek waar in ons land ook Langeveld bijvoorbeeld zich toe rekende. Winkler is geen waardevrije wetenschapper. Hij vertrekt vanuit een pedagogisch belang; hij komt op voor het pedagogische domein. Hij laat niet alleen zien hoe belangrijk dit domein is voor

de sociale en culturele reproductie van onze samenleving, maar ook welke voorwaarden noodzakelijk zijn opdat opvoeders en leerkrachten binnen dit domein hun werk goed kunnen doen.

Een van de belangrijkste taken van de academische pedagogiek is volgens hem niet alleen opvoeding en onderwijs plaatsen binnen zijn maatschappelijke context, maar evenzeer wijzen op de noodzakelijke voorwaarden die vervuld moeten zijn om überhaupt te kunnen opvoeden en onderwijzen. Winkler doet dat alles met verve. Hij schreef een kritisch, maar ook leesbaar boek, dat – om met Mollenhauer te spreken – de vergeten samenhang tussen opvoeding, cultuur en maatschappij opnieuw onder de aandacht brengt.

Ik zou willen dat dit boek door elke academische pedagoog gelezen zou worden. *Kritik der Pädagogik* biedt een uitgewerkte pedagogische theorie, een theorie waarin tal van neurologische, psychologische en sociologische (onderzoeks-) gegevens verwerkt zijn. Maar de grondslag ervan is – en blijft – pedagogisch. Daarmee biedt het boek pedagogische onderzoekers en beleidsmakers een kader aan waarbinnen ze hun werk kunnen 'uitleggen'. *Kritik der Pädagogik* geeft niet alleen maar kritiek; het biedt vanuit een pedagogisch perspectief ook een samenhangend verband.